

«Ақ Жайықтың» арыны жақсы. Универсалдық ойын көрмеген Батыс Қазақстан бендишілері алғашқы матчта 3:2 есебімен басым түсті.

Үзілістен кейін де алаң иелері ойын тізгінін уыстан шығармады («Хабар», Ж. Айтбай, 01.11.05).

Бірін бірі жақсы түсінген ойыншылар қонақтар қорғанысының берекесін қашырды («Хабар», Ж. Айтбай, 12.11.06).

Қорғаушы Стюарт Порнаби де қарсылас команда қақпасынан саңылау тапты («Хабар», Ж. Айтбай, 17.02.06).

Сөйтсек екінші таймда таразы Шри Ланкаға ауып, қонақтар 19:15 есебімен алға шықты («Хабар», А. Сейітханов, 25.10.05).

Бұл жолғы ойынға айдарынан жел есіп келген котлондық топ ойламаған жерде атлетикада 1:3 болып, тізе бүкті («Хабар», А. Сейітханов, 06.02.05).

Сексен бес килоға дейінгі салмақта өнер көрсеткен қызылордалық 17 жасар қыз Илья Ильина 86 килоны бағындырып, әлем чемпионы атанды («31 арна», Е. Көшкінбай, 15.11.05).

1. Юрковский Н. Активные процессы в русской спортивной игровой лексике. – М.: Наука, 1988. – 28 с.

2. Античные риторика: Сб. ст. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – 352 с.

3. Ломоносов М.В. Краткое руководство к красноречию // Сочинение Ломоносова: В 6-и т. – СПб., 1850. – Т. 3. – 719 с.

4. Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Л.: Наука, 1977. – 405 с.

5. Әдебиеттану терминдерінің сөздігі / Ред. басқ. З. Ахметов. – Алматы: Қазақ университеті, 1998. – 230 б.

6. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Жазушы, 1983. – 456 б.

7. Гончаров Б.П. Звуковая организация стиха и проблемы рифмы. – М.: Наука, 1973. – 155 с.

8. Брик О. Звуковые повторы: Анализ звуковой структуры стиха // Образные слова А. Блока: Сб. ст. – М.: Наука, 1980. – С. 45-47.

9. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино. – М.: Наука, 1977. – 574 с.

10. Лотман Ю.Т. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.

11. Сыздыкова Р. Абайдың сөз өрнегі. – Алматы: Санат, 1995. – 208 б.

12. Античные теории языка и стиля: Сб. ст. – М.-Л., 1936. – 341 с.

13. Мартынецев А.Е. Звуковой повтор в турецком стихе // Советская тюркология. – 1974. – № 6. – С. 63-67

В статье рассматриваются звуковые повторы как вспомогательное средство при восприятии информации.

А. Н. Мұратова

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ҚҰПИЯ ТҮСІНІС ТӘСІЛІНІҢ ШАРТТЫ ТІЛДЕР АРҚЫЛЫ БЕРІЛУІ

Тілдің пассив лексикасының бір тобы саналатын арго мен жаргондар белгілі бір шағын әлеуметтік топтың қарым-қатынасын реттейтін қатынас құралы қызметін атқарады. Шағын топтың коммуникативтік қызметін жүзеге асыратын арго, жаргондардың жасырын мәнді беруде де жұмсалатынын зерттеу барысында байқадық. Мәселен, Ғ.Қалиев пен Ш.Сарыбаев еңбектерінде «шағын ғана әлеуметтік топтарға қызмет ететін, сол топтардың ұнатуына сай келетін арнаулы сөздер мен сөйлемшелер»[1,65] деген ортақ анықтама беріліп, «жаргон көбінесе дворяндық аристократия мен буржуазияның жоғарғы топтары арасында қолданылады. Ал «арго тілі төменгі тап өкілдеріне тән. Арго жасырын әрекетті, құпия сырды бүркемелеу мақсатынан туған»[2,8] деп көрсетілсе,

А.Махмұтов: «Жаргон үстем топтың жоғарғы топтарының тіл ерекшелігі болса, арго - әлеуметтік төменгі топтарға тән ерекшелік. Арго жасырын әрекетті, құпия сырды сөйлескенде оны басқаларға білдірмеу мақсатынан келіп туған. Арго халыққа түсінікті сөздер негізгі мағынадан ауытқып, аз ғана топтың шартты белгісіне айналады. Арго элементтері қазақ тілінде де кездесіп отырады. Мысалы, апсар-жапсар (нәрсе жапсарда тұр), ылдым-жылдым (нәрсені тез ал) т.б. [3,139], - деп жазады. Ал І.Кеңесбаев, Т.Жанұзақов еңбектерінде «Арго» өзінің сөйлеу нормасы арқылы ерекшеленген белгілі бір әлеуметтік топтың шартты тілі, **жаргон** сөзі, ал **жаргон** - шағын ғана әлеуметтік топқа қызмет ететін, өзіне тән грамматикалық құрылысы мен сөздік қоры жоқ, жалпы халыққа

түсініксіз жасанды тіл. Бұл **арго** деп те аталады» [4, 20] деген сипаттама беріледі. Орыс тіл білімі ғалымдары Д.Э.Розенталь және М.А.Теленкова-лар бұлар туралы: «**Арго** - французша *argot* - жаргон. Язык отдельных социальных групп, сообществ, искусственно создаваемый с целью языкового обособления (иногда «потайной» язык), отличающийся главным образом наличием слов, непонятных людям непосвященным. Школьное арго. Студенческое арго. Спортивное арго. Арго картежников. Воровское арго» [5,20] деп, ал «жаргон (франц. *jargon*) то же, что арго, но с оттенком уничижения» [5,75], - дейді. Мысалы: - Мыналар үйіме пугай жіберіпті, - деп қолымен жоғары қабатты нұсқады. «Пугайына» сәл түсінбегендік сыңай білдіріп едім, - Әне, қызыл кепкілер жүр ғой, әне, - деп баспалдақ жақты көрсетті. Осындағы «пугай» жаргон сөз.

Ресейдің Б.А.Ларин, Е.Д.Поливанов, Д.С.Лихачев, В.М.Жирмунский, Л.П.Якубинский секілді ғалымдар арго мәселесін зерттеуге ерекше көңіл бөлді. Сөйтіп, 50-інші жылдардан бастап түрлі оқулықтарда жаргон, арго мәселесі кеңірек сөз етіліп, зерттеле бастады. Мысалы, А.И.Поповтың 1957 жылы шыққан «Из истории лексики языков, восточный Европы» еңбегінде: «Шартты-профессионалдық арго жайлы сөз етіп, мұндай сөздердің тілімізде көп еместігін, олардың басты қасиеті - құпиялылығы мен тұйықтығы екендігі [5,101] айтылады. Бұл пікірден арго сөздердің белгілі бір нәрсені құпиялау мақсатында қолданғандықтан, таралу шегі тұйық сөздер екендігі ап-айқын аңғарылып тұр. „Арго белгілі бір мамандық иелеріне ғана түсінікті болып, сөздің астарын құпияландырады [5, 88], - деген пікірді В.И.Кодухов еңбегінен кездестіреміз.

Осы сияқты тұжырымды Ф.П.Сорокалетовтің «Словарь русских народных говоров» кітабынан да кездестіруге болады. Мұнда: «арго құпия жасырын хабарларды жеткізу амалы болғандықтан, күнделікті ауызекі сөйлесу тіліне кең түрде ене алмайды» [6,34]- деп көрсетеді. Ауызекі сөйлеу тіліне кең түрде ене алмау себебі, бұл сөздердің көпшілік жағдайда аргоны ойлап тапқан топтар арасында ғана белгілі болып, сол топтардың құпия коды ретінде қызмет атқаруына байланысты екені сөзсіз. Ал А.С.Бархударов: «Жаргон мен арго - шағын әлеуметтік топтың жалпыхалықтық тіл лексикасынан өзгеше және жеке грамматикалық жүйесі жоқ шартты тілдер» [7,45], - деп біршама толық анықтама береді. Мысалы, аквариум қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде: қолда балық өсіру үшін әдейі жасалған, су құйылған шыны

ыдыс болып түсіндірілсе, аквариумның ішкіштер арасында арақ ішетін ыдыс мағынасында жұмсалып, шағын топтың ойлап тапқан жаргондық нұсқасы болып тұр.

Ядринцевтің «Лингвистический энциклопедический словарь» кітабында: «арго - бір немесе бірнеше табиғи тіл элементтерінің мағынасын өзгертіп, жеке қарым-қатынас құралына айналдыру. Қоғамның басқа мүшелері түсінбейтіндей қолданылатыны айтылған. Өйткені бұлар, біздің түсінуімізше, жалпыхалықтық қарым-қатынас мұқтаждықтарына емес, қандай да бір ахуалға байланысты не сөз ойнатым ыңғайында пайда болғандар сияқты. Демек, бұлар әр кезеңде, әр халықта болған жаңалық. Сондықтан да олар ерекшелену мақсатында қолданған таптанған ортаның, яғни, қылмыстылар әлемінің тілі. Арго басқа тілден енген сөздер негізінде жасалады. Жаргон адамдардың қоғамдағы жағдайына, қызығушылығына, жасына, мамандығына қарай жинақтайтын, ауызекі сөйлеу кезінде әлеуметтік топ тілінің әрқилылығын көрсететін шартты тіл» [8,43], - деген анықтама береді. Мәселен, шуба аргосы қауіп-қатердің таянғаны жөніндегі хабарды білдірсе, степуха, пенсия деп степендияны атау жастарға тән. Бұл мысалдардың біріншісінің бойында құпиялылық мән бар, демек, ұрылар арасында қауіп-қатердің таянғаны шуба сөзі арқылы жеткізіледі екен. Бұдан аргоға айналған сөз жалпыхалықтық қолданыстағы мағынасынан толығымен айрылып, екінші бір мағынада қолданылатынын көреміз. Ал екінші мысалдағы степендия сөзінде жоғарыдағыдай атауды көпшілік жастарға тән деп қарауға болады. Ұрылар тілін зерттеген, саралаған, белгілі ғалым Д.С.Лихачев ұрылар жаргоны немесе қылмыскерлер тілі кездейсоқтықтан туған емес; «Бұл қылмыскерлерге берген табиғаттың сыйы» [8,7], - деп тұжырым жасады. Шынында да, осы арго сияқты жасырын, шартты тілдердің көмегімен алдарына қойған мақсаттарын іске асырып отырған.

Шартты аргоның синхрондық құпиялылығы тым өзгермелі болып келеді. Мәселен, қылмыспен күресушілер бұл тілді жақсы меңгерген, ал қылмыскердің қылмыс құрбаны алдында арго тілінде қарым-қатынас жасау тым қарапайым құбылыс болып келеді. Ол үшін нақты қылмыстық қауымдастықтарда арнайы код-сөздер жасалады. Мұндай сөздерді кинофильмдерді қарап отырсақ, ашық түрде хат алмасуда жау агенттері мен совет тыңшылары пайдаланады. Ал бұл жағдайда қарапайым сөздерге ерекше құпиялық мән үстегіліп, күдік тумас үшін,

мұндай сөздердің қалыпты нормативті лексикалық мағыналары алыстатылмайды. Қылмыскерлер тілінің құпиялылығы көп жағдайда алданбалы, әдейі көтеріңкі болып келеді де, бұл жағдайда, көбіне «өзіміз және өзгелер» деген қарама - қайшы топқа бөлінуі көзделеді. Мысалы: жүгіру - ұрлық жасау. Жүгіру жалпыхалықтық лексикада бар сөз. Егер жүр жүгірейік десе, бұл таза ауада жүгіріп қайту емес, ол осы сөз арқылы өздерінің ұрлық жасауға аттанатындықтарын білдіреді.

Д. С. Лихачев аргоның пайда болуы мен өмір сүруінің тағы бір маңызды себебін көрсетеді. Ол былай дейді: «Ұрылар ойлауының ерекшелігі олардың қоғамға деген көзқарастарында магиялық элементтердің ұшырасуында алғашқы қауымдық - магиялық қабылдау тілде де көрініс тауып отырады. Мәселен, уақытында сәтсіз аяқталған сөз сәтсіздікке ұшыратып, барлық істі тоқтатып тастауы мүмкін. Мысалы: «хаза» - алғашында ұрылардың жасырынатын жерлерін білдірсе, кейін бұл сөздің мағынасы ашылып жастар милиция қызметкерлерінің арасында көрініс табады. Осыған орай, қылмыстық әлемде қарапайым сөздер арго сөзі мен алмастырылады және олардың өмір сүру кезеңі өте қысқа болады. Д. С. Лихачев: „плодовитость воровской речи - напоминает плодovitость рыб-чем больше они несут икры, тем больше погибает,, [8,8] - деп жазды. Яғни арго сөздер мағынасы жағынан өте тұрақсыз болып келеді. Мысалы: ұрылар тілі (батя) түрмедегі аспазшы мағынасын білдіреді. Базар даулы әңгіме т.б. сияқты сөз қолданыстары кездеседі. Бұл айтылғандардан аргоны қылмыстылардың құпия тілі деп, жаргонды жеке-леген топтың тілдерінде бар сөздер сөзойнатым ыңғайында әдейі өзгеріске түсіріп қолданған сөздердің жиынтығы деп түсіну жөн сияқты.

Аталған анықтамаларға мазмұны жағынан ұқсас тұжырымдар Э.Д.Сүлейменова, Ю.С.Маслов, Н.В.Васильева, В.И.Беликов еңбектерінде де берілген.

Ал қазақ тілі білімінде жастар жаргоны жайлы Ә. Хасеновтың «Тіл білімі» кітабында қысқа түрде сөз етілді, ал газет - журнал беттерінде бұл мәселе жайлы сөз етілген жоқ. Себебі, қазақ тіл білімінің лексикалық қабатында мұндай сөз қолданыстары кездескенімен, олардың ара-жігі ажыратылған емес. Тіпті кейбір тілші-ғалымдар бұларды әдеби тілдің нормасына кері әсер ететін, тіл мәдениетіне зиянын тигізетін сөздер ретінде қарап, олардың қолданысын мүлде құптамайды. Дегенмен, белгілі бір мамандық иелерінің, жас мөлшері

шамалас адамдар мен мүддесі бірлердің қарым-қатынас кезінде қолданылатыны белгілі.

Алайда, көптеген студент, оқушы жастар ауызекі сөйлеу тілінде жаргон сөздерді қолданатындықтары байқалады.

Жастар жаргонын дәрежі, ерекше бір көтеріңкі леппен айтылатын сөздер деп екі топқа бөліп қарауға да болады. Бұл туралы Шарль Баллидің: «Люди обычно придают арго некое символическое значение; арго произвольно вызывает в нашем сознании представление об определенной среде, которой свойственна вульгарность, низкая культура [9, 28] – дегенінен шартты сөздердің астарында дәрежілік мәннің бар екенін байқаймыз.

1. Мұғалімдерді сындыру (зачетка, көндіру), шеге қылу (жұмыс бітіру), таракан болмашы (қыстырылма), мешок (күреске икемсіз адам), тақалып кет (жолық), қашып кетші - былай тұршы. Мысалы, сен осы жерден қашып кетші деген дәрежі естіледі. Асан сен маған тақалып кетші. Сен маған жолығып кетші дегенге қарағанда дәрежі. Сен өзің бір барып тұрған мешок екенсің деген сөйлемде «икемсіз адам екенсің» дегеннен гөрі экспресивтік мәнге ие. - «Асқар таракан болмай кетші». - «Асқар бұл жерге қыстырылмасаңшы» дегенге қарағанда дәрежі естіледі.

2. Мысалы, стешка, античка, мастер экспресивтік мәнге ие. Жастар жаргоны заттың атын алмастырып өзгерту үшін; ауа, капуста, тиын, уақыт деп ақшаны атаса, алтын көпір, қыл көпір - емтиханды атаса, стрелка - кездесетін жер, бармақ - үй күйсіз қаңғырған бұзық, қышыма - конфет.

3. Іс-әрекетке байланысты: тема қозғау (әңгімелесу), құстар ұшты (қыздар келді), мұғалімді сындыру (зачетка көндіру), зачет сындыру, мұз қылу (зачет алу); шеге қылу (жұмыс бітіру), бұтақтарын қағып тастау (ұру), құлаққа теппеші, құлаққа лапша ілмеші, әңгіме айтпа, ұйықтатып кеттім, өтірік айтпашы. Лақтырып кетті - тастап кетті, тиын көтеру - біреудің ақшасын алып қою. Мысалы: «Әдеке, кәрі сүйегім сырқыраған жоқ па? «жаңбыр жауам дей ме қайтеді?» - деп әзіл тастаған.

- Құдай сақтасын, өкшем таза – деді Есентай сенімнен шығып қалдым ба деп қапалақтап. Осы мысалда «өкшем таза» тіркесі арқылы «соңыма түскен ешкім жоқ» деген ақпаратты жеткізіп тұр. Бұл тіркес жалпыхалықтық қолданыста да бар, бірақ дәл осы тұста қоғамның өзге топтарына түсініксіз, тек адамдардың келісімінен туындап барып, жасырын хабарды жеткізіп тұр.

4. Көңіл күйге байланысты: бес болмашы - өзіңше болмашы, ауа тар болып кетті (ұнатпау), жанып кету (ұялу) т.б.

Қарап отырсақ, жастар жаргон сөздерді нәрсенің атын өзгерту үшін ғана емес, кейбір іс-әрекеттің өту барысына байланысты қолданылатыны көрсетіледі.

Деректерге қарасақ, жастар арасында ақша - ауа, капуста, уақыт жаргондармен аталады екен. Бұларды жасырын хабарды жеткізу үшін қолданған. Бір мысал:

Айша мен Сәуле кейде өздері бұлардың бір бөлмелі пәтерлеріне келетін. Сондай кездерде Тойжан мен Қасымжан бір-бірінен:

-Уақытың бар ма? - деп сұраушы еді. Қыздар екеуі бір-бірінен «қыдыруға уақытың бар ма?» деп сұрап тұрған шығар деп аса мән бермеуші еді. Ал шын мәнінде бұл сұрақтың астарын екі жігіт қана білетін. Олар бір-бірінен «ақшаң бар ма?» деп сұрап жатпас үшін алдын ала осылай келісіп алған. Осы үзіндідегі уақыт сөзі жаргон. Екі жігіт алдын ала ақшаны осылай атауға келісіп, керек сәтінде қолданған. Бұл жерде уақыт сөзінің құпиялық мәні бар. Себебі, екі бала өздерінің құрбы қыздарынан ұялып, бір-бірінен қыздарды қыдыртуға ақшаның бар-жоғын уақыт сөзі арқылы біліп тұрған (С.Мұратбеков).

Кейбір жастардың арасында қолданылатын «сүпен» сөзі «сүйкімсіз» деген мағынаға ие. Осы сөздің өзін жастар көбінесе бір адамды ұнатпай тұрған уақыттарында қолданады.

Әңгіме айту - өтірік айту, әңгіме айтпашы - деген сияқты сөз тіркесін күнделікті тұрмыста кездестіруге болады. Бұл секілді «базар жоқ» жаргоны -келісу сөзі арқылы берілсе, «тақалып кет» - жолығып кет. Мәселен, Асқар маған жолығып кетші дегенді. Асқар маған тақалып кет деп айтады. «Феня» -жақсы адам. Бұл өзі феня екен, яғни, бұл өзі жақсы адам екен дегенде жақсы адам сөзінің орнына «феня» жаргонын қолданғандарын байқауға болады.

Студент жастар арасында оқу барысымен байланысты жаргон сөздер қолданылады. Мәселен, шпор - шпоргалка бұл жаргон «шпоргалка» сөзінің қысқартылуы арқылы жасалады. Осы сияқты «гос» - «мемлекеттік емтихан», зарубежка - зарубежная литература, «античка» - «античная литература», автомат - емтихан тапсырмай-ақ алынатын баға, құйыршық - уақытында тапсырылмаған емтихан, зачет «алтын көпір» - емтихан, «танк», «крыша» -бұл жоғарыда танысы бар студент; «степуха», «пенсия», «стешка» деп степендияны айтады.

Сонымен қатар жастар арасында басқа тілден енген сөздерді (ағылшын, француз, ұйғыр, молдова, орыс т.б.) қолдану кездеседі. Мәселен, ұйғыр тілінен енген сарац жаргонын «жынды» сөзінің орнына қолданса, яқ - болмайды, ұғыл-ұл, яқ - жоқ. Молдова тілінен енген фуш сөзі – «кет» деген сөздің орнына қолданғандары байқалады. Ағылшын тілінен енген супер сөзін «керемет», «күшті» сөздерінің орнына қолданады. Жалпы тіліміздегі жаргон, арголардың көбіне орысша қолданылатыны немесе калька түрінде пайда болатыны анық байқалады. Айталық, рэкишкілер тіліндегі **крыша** (басқа пана болатын, басты сақтайтын, қорғайтын адам), **быки** (топ, бригада мүшелері), **кидать** (ету, алдап кету); әскери тілдегі **дедовщина**, машина жүргізушілер тіліндегі **баранка**, жастар тіліндегі **общага**, **бакс**, **бабки** т.т. базардағылар тіліндегі **мент** – сатушылардан да, алаяқтардан да алым алатын «мықты», **шпана** – қалта тазалаудың маманы, **кидала** – біреулердің ұрлап әкелген заттарын саудагерлерге тарататындар, студенттер тіліндегі «құлап қалу» - емтиханнан жаман баға алу, «құйыршық» - қайта тапсыратын емтихан т.б. осындай сөздер.

Қазақ тілі энциклопедиясында қазір ұрлыққа байланысты 160, алдау-арбау, қашыппысуға байланысты 85 сөз бен сөз тіркесі бары айтылады. (26,140)

Отан соғысы жылдарындағы мұндай әскери әлеуметтік топ тіліндегі өзара түсінісетін жасырын, құпия мағыналы сөздер, яғни сөйлеу тілі лексикасына жататын әдеби нормадан тыс тұрған жаргонизмдер болуы әбден заңды. Мысалы, «Ұрланған тілдің хабары бойынша партизандар, полицаилар мен старосталардың саны қанша екенін біліп, өш алу үшін түн жамылып орманнан шыға бастады (184)» деген сөйлемдегі «Ұрланған тіл (кейде шығармада «тіл әкелу», «тілді қолға түсіру» болып та қолданылады), яғни жау жақтан нақты мәлімет алу мақсатында олардан «қолға тірі адам түсіру» деген мағынадағы тіркес екені айқын аңғарылады. Бұның әскери лексикаға көптен сіңісті болып кеткен тіркес екені туралы академик Б.Хасанов: «Соғыс кезінде «тіл әкелу» деген тіркес жиі қолданылатын. Мұндағы **тіл** – адам, бірақ жалпы адам біткен емес, жаудың солдаты не офицері, яғни дұшпан жөнінде мәлімет беретін адам», - деп нақты түсінік береді [10,10].

Сондықтан да бұл сөз соғыс тақырыбына жазылған шығармалардың көпшілігінде-ақ

кездесіп отырады. Мысалы, А.Қошқарбаевтың «Шешуші шабуыл» («Штурм») повесіндегі комбат Твердохлеб те: «Лейтенант, бұл сірә, Сіздің қолға түсірген алғашқы тіліңіз болса керек», - дейді (71 бет).

Өзге мысалдарды көрейік: ... Отрядта бұл топты «кішілер тобы» деп атады. Бұл атақ оларға берік танылды. Тіпті ресми бұйрықтарда да оларды «кішілер тобы» дейтін еді (263). Бұл сияқты ауыр, қауіпті барлауды «кішкентайлар тобына» тапсыру қатер болар еді (288)» деген сөйлемдердегі «кішілер тобы», - «кішкентайлар тобы» тек әскери басшыларға ғана белгілі, партизан құрамасының бір топ жас жауынгерлері туралы айтылатын тіркес екен. Бұл құрамаға Малый Букрин селосының он екі баласы ғана қабылданыпты. Топ командирі Иван Гаманның жасы 19-да, оның орынбасары Илько Витряктің жасы 12-де ғана көрінеді. Сөйтіп, бұл атаудың мағынасын басқа адам толық білмеуі. Бұлай атаудың астарында партизандардың осындай да топтары бар екенін жау білмесін деп немесе олар абайсызда не басқа себептермен жау қолына түскен жағдайда, жас жауынгерлер ауыр азапқа шыдамай, бірінің есімін бірі, не басқа құпияларды айтып қойып жүрмесін деген сыр жатқан сияқты.

Жаргонизмдердің табиғатына зер сала отырып, олардың барлығы бірдей төменгі стиль туғызатын сөздер емес, жоғарыда айтылғандай, белгілі бір әлеуметтік топтар тіліндегі жасырын мағыналы сөздер екенін түсіндік. Мысалы, кейде газет-журналдардан милиция қызметкерлерінің іс-қимылдарына байланысты «бүркіт» операциясы, «екінші бағыттағы операция» деп жазылған мәліметтерді оқимыз.

Сөз жоқ, бұлар да жалпыға жақсы түсінікті іс-қимылдар емес және жаргонизмдердің кейбірі өз міндетін атқарған соң, өмір сүруден қалатыны да анық байқалады. Мысалы, «Бір күні «Н» объектісіндегі екі этажды казармаға орналасқан фашист жендеттерін жоюға Үлкен жерден тапсырма алдық (221). Подполковник Мергенбаев Жомарт үшінші Украина майданының «К» бөлімшесінде полк командирі екен» (368) деген сөйлемдердегі «Н», «К» әріптерімен белгіленгендер – уақытша қойылған әскери құпия атаулар. Мүмкін, тіпті **Үлкен жер, Кіші жер** атаулары да осылай шығар.

Сол секілді аттары құпия сақталатын әр түрлі соғыс техникалары немесе географиялық атаулар, бағыт т.б. кейін жалпы халыққа белгілі болған соң, олардың да жаргонизм ретінде өмір сүруден қалатыны аңғарылады. Партизандарға

ғана түсінікті **көк киімділер** (неміс солдаттары), **қара киімділер** (Отанын сатып басқыншыларға қолшоқпар болған полицайлар), **сары киімділер** (неміс солдаттарымен бірге бізге қарсы соғысып жүрген венгр солдаттары), **далалық сот** (жоғарғы жақтан арнайы үкім күтпестен, партизандардың жауға құрған өздерінің соттары т.б.) сияқты сөз қолданыстар да бар. Бұл қарастырылған сөз топтары тәрбие, адам қарым-қатынасындағы жасырын сырлы сөз алмасу, яғни тіл құпиялылығы, ғылым тілінде, **крипто-лалия**, «құпия тіл» терминімен де аталатын көрінеді (10,211). Ал қазіргі бейбіт өмірде бұл жаргондық атаулардың көркем шығармаларда немесе тарихи естеліктерде ғана не өзіндік құпиялылығы бар нысандарда т.б. болмаса, жалпыхалықтық тілде, әрине, қолданылмайтыны белгілі.

Айта кетейік, сірә, қауіпсіздік тұрғысынан маңызды болып есептелетіндіктен де шығар, ақпарат орталығы, вокзал сияқты нысан ұжымдары тілінде де өзара түсіністе қолданылатын біраз сөз, сөз тіркесі барын білдік.

Түйіндей келгенде, қазақ тіліндегі құпия түсіністің жаргон, арго сияқты шағын топ арасында ғана қолданылатын сөздер арқылы берілетінін байқадық.

1. Қалиев Ф. Қазақ диалектологиясының мәселелері. - Алма-Ата, 1960, 8.

2. Махмұтов А. Қазақ тіліндегі көнерген сөздердің басқа лексикалық топтармен қарым-қатынасы. Қазақ тілі тарихы диалектологиясының мәселелері. 5 – шығ. – Алматы, 1963, 139.

3. Кеңесбаев І., Жанұзақов Т. Русско-казахский словарь лингвистических терминов. - Алма-Ата, 1966, стр.136.

4. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь – справочник лингвистических терминов. - Москва, 1985, стр. 20, 75.

5. Попов А.И. Из истории лексики языков, восточный Европы. - Ленинград, 1957

6. Сорокалетов Ф.П. Словарь русских народных говоров. - Ленинград, 1968.

7. Сүлейменова Э.Д.. Словарь социолингвистических терминов. - Алматы, 2002. -170.

8. Ядринцев. Лингвистический энциклопедический словарь. - Москва, 1998. Қазақ тілі. Энциклопедия. Алматы, 1998, 140.

9. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - Москва, 1966.

10. Хасанов Б. Қазақ тілінде сөздердің метафоралы қолданылуы. - Алма-Ата, 1966, 10.

В статье автор рассматривает арготизмы и жаргонизмы в каз. языке как средство передачи тайной информации (кодирования)

In the given article the author considers the notion of mystery in the language trough analyzing such methods as argot and jargon.